

Інформаційна довідка щодо забезпечення захисту персональних даних відповідно до міжнародних стандартів прав людини*

Анотація. В інформаційній довідці викладено результати аналізу стану імплементації Україною міжнародних стандартів у сфері захисту персональних даних. Акцентовано увагу на правах учасників відносин у сфері обробки персональних даних, гарантіях дотримання цих прав, а також діяльності наглядового органу в зазначеній сфері.

Ключові слова: Європейський Союз, Європейський суд з прав людини, Рада Європи, захист персональних даних, міжнародні стандарти прав людини, право людини на невтручання у приватне і сімейне життя.

Вступ.

Одним із пріоритетних завдань внутрішньої та зовнішньої політики України як держави-члена Ради Європи і кандидата на вступ до Європейського Союзу (далі – ЄС) є утвердження і забезпечення стандартів прав людини, зокрема у сфері захисту персональних даних.

В умовах системної цифрової трансформації багатьох сфер суспільних відносин, періодичної ідентифікації громадян під час використання різних електронних сервісів, особливо гостро постає питання безпечності обробки персональних даних. З огляду на зазначене, запровадження ефективного механізму дотримання і захисту прав учасників відносин у сфері обробки персональних даних, який відповідає міжнародним стандартам прав людини, є актуальним.

Основна частина.

Закріплення прав людини щодо невтручання в особисте і сімейне життя в положеннях статті 32 Конституції України¹ засвідчило прагнення України гарантувати їх належну реалізацію². Ці гарантії полягають, зокрема, у встановленні для держави зобов'язань визначати підстави, мету і процедури обробки персональних даних у нормах окремого закону.

Із ратифікацією Верховною Радою України Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод³ (далі – Конвенція з прав людини), окреслені фундаментальні права людини набули значення орієнтирів для України у розбудові демократичної та правової держави. Так, відповідно до статті 8 Конвенції з прав людини кожен має право на повагу до приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції. Ратифікація Конвенції про захист персональних даних є свідченням взяття Україною зобов'язань щодо імплементації в національне законодавство стандартів прав людини у сфері обробки і захисту персональних даних, вироблених Радою Європи. Таким чином,

¹ Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

² Венгер В., Заярний О. Правовий аналіз основних моделей інституалізації державного контролю у сфері персональних даних та доступу до публічної інформації в Україні. Київ, 2020. 30 с. URL: <https://rm.coe.int/legal-analysis-data-ua/16809ec077>

³ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. : Ратифіковано Законом України від 17.07.1997 № 475/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

Україна набула міжнародних зобов'язань щодо подальшої імплементації у національне законодавство європейських стандартів, зокрема щодо прав людини, пов'язаних з обробкою персональних даних.

Варто зазначити, що одним із правових інструментів Ради Європи щодо захисту персональних даних є Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних⁴ (далі – Конвенція про захист персональних даних). Зазначений міжнародний акт, зокрема, визначає: основні принципи захисту даних (обов'язки сторін; якість персональних даних, що піддаються автоматизованій обробці; особливі категорії даних; обов'язковість заходів безпеки при зберіганні та обробці даних; гарантії для суб'єкта даних тощо); транскордонні потоки даних; вимоги до діяльності компетентного органу в цій сфері.

Після ратифікації парламентом Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони⁵ (далі – Угода про Асоціацію) вказані юридичні зобов'язання України набули стратегічного інституційного значення. В їх основі перебувають передусім положення Регламенту (ЄС) 2016/679 Європейського Парламенту та Ради від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з обробкою персональних даних і про вільний рух таких даних, а також про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент захисту даних)⁶ (далі – Регламент (ЄС) 2016/679) у частині інституалізації державного контролю у сфері персональних даних. Необхідність імплементації європейських стандартів у цій сфері правовідносин для України посилюється у зв'язку з визначенням у статті 3 Регламенту (ЄС) 2016/679 окремої групи суспільних відносин за участю нерезидентів Європейського Союзу, на які поширюється його дія.

Таким чином, нині утвердження і забезпечення прав учасників відносин у сфері обробки й захисту персональних даних є одним із пріоритетних завдань України, виходячи з євроінтеграційного курсу.

Згідно з абзацом десятим статті 2 Закону України «Про захист персональних даних»⁷ (Рис. 1):

персональні дані - відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована

Рис. 1.

⁴ Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних від 28.01.1981 р. : Ратифіковано Законом України від 06.07.2010 № 2438-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_326

⁵ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 р. : Ратифіковано Законом України від 16.09.2014 № 1678-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011

⁶ Регламент (ЄС) 2016/679 Європейського Парламенту та Ради від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з обробкою персональних даних і про вільний рух таких даних, а також про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент захисту даних). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:32016R0679>

⁷ Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>

Інформація буде вважатися такою, що містить персональні дані, якщо з її обробкою можна точно ідентифікувати фізичну особу, якої вона стосується.

Формулюючи у такий спосіб визначення персональних даних, зазначеним Законом зроблено акцент на двох основних аспектах прояву цієї інформації: вже існуючій ідентифікації суб'єкта персональних даних та можливості проведення такої ідентифікації фізичної особи в майбутньому. У зв'язку з легалізацією цього підходу, персональними даними є лише інформація про живих фізичних осіб.

Близьке до сформульованого в Законі України «Про захист персональних даних» визначення персональних даних міститься в пункті (а) статті 2 Конвенції про захист персональних даних (Рис. 2):

персональні дані – це будь-яка інформація, яка стосується конкретно визначеної особи або особи, що може бути конкретно визначеною

Рис. 2.

Як встановлено пунктом (1) статті 4 Регламенту (ЄС) 2016/679⁸ (Рис. 3):

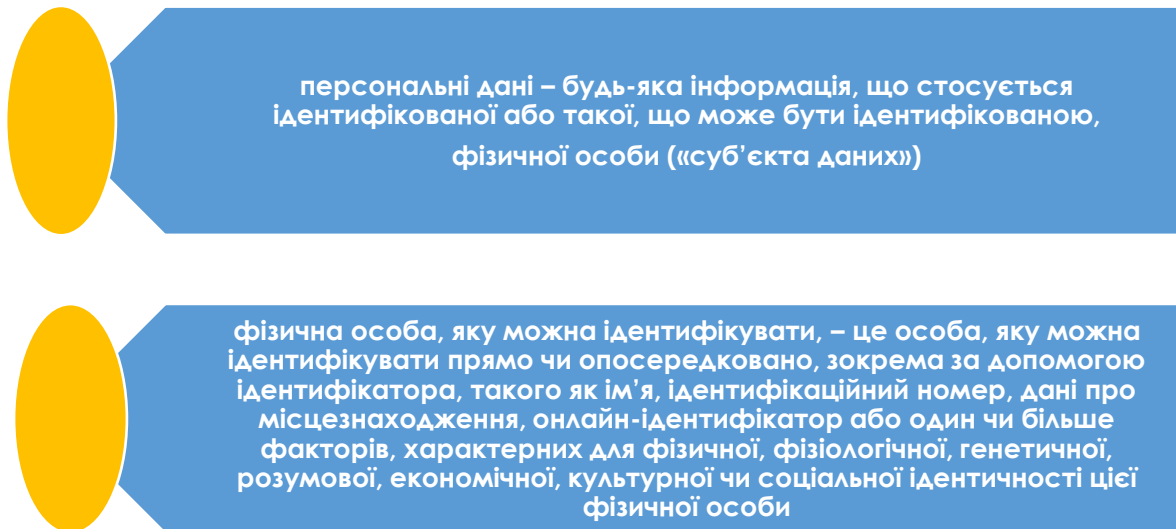

Рис. 3.

Зберігаючи загальний підхід до визначення персональних даних, закладений у Конвенції про захист персональних даних, Регламентом (ЄС) 2016/679 водночас зроблено уточнення щодо загальних ідентифікаторів (персональних даних), за якими фізична особа ідентифікована або може бути ідентифікована.

⁸ Регламент (ЄС) 2016/679 Європейського Парламенту та Ради від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з обробкою персональних даних і про вільний рух таких даних, а також про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент захисту даних). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:32016R0679>

Таким чином, для з'ясування в конкретному випадку питання, чи є дані про фізичну особу персональними, необхідно встановити: чи була така фізична особа вже ідентифікована з використанням відповідного набору особистих даних; чи може бути така фізична особа ідентифікована в майбутньому на основі їх використання; чи підлягають файли персональних даних автоматизованій або напівавтоматизованій чи механічній обробці без втрати змісту і призначення персональних даних.

Відповідно до Закону України «Про захист персональних даних» особисті немайнові права на персональні дані, які має кожна фізична особа, є невід'ємними і непорушними. Згаданим Законом визначені основні права суб'єктів персональних даних: знати про джерела збирання, мету, підстави і процедури обробки персональних даних; право вносити зміни і доповнення до персональних даних; право надавати згоду на обробку персональних даних, уточнювати умови такої згоди, відкликати або заперечувати відповідну згоду; право на безпечну і відповідальну обробку персональних даних; право на заперечення проти обробки персональних даних, інші форми самозахисту прав, які впливають із природнього існування суб'єкта персональних даних; право на захист порушених прав шляхом звернення до суду або Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини із заявою про поновлення порушених прав; право вимагати видалення або знищення персональних даних, які перебувають у розпорядженні володільця відповідної інформації, тощо. Необхідно підкреслити, що зазначений обсяг прав суб'єктів персональних даних не є вичерпним. Окремі права суб'єктів персональних даних можуть закріплюватися спеціальними нормами законодавства України або впливати із природнього існування людини.

Із метою виконання Україною міжнародних зобов'язань у сфері обробки і захисту персональних даних, посилення гарантій прав учасників цієї сфери правовідносин, було підготовлено оновлену редакцію Закону України «Про захист персональних даних» (реєстраційний № 8153 від 25.10.2022)⁹, цей законопроект 20 листопада 2024 року був прийнятий за основу Верховною Радою України¹⁰.

У пояснювальній записці окреслено низку підстав, які зумовили необхідність розробки та прийняття нової редакції Закону України «Про захист персональних даних», зокрема:

- необхідність приведення законодавства України у відповідність до європейських стандартів у сфері захисту персональних даних;
- усунення недоліків та прогалин у законодавстві про захист персональних даних;
- посилення відповідальності за порушення законодавства у сфері захисту персональних даних;

⁹ Проект Закону України «Про захист персональних даних» (реєстр. № 8153 від 25.10.2022). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=8153&conv=9>

¹⁰ Про прийняття за основу проекту Закону України «Про захист персональних даних» : Постанова Верховної Ради України від 20.11.2024 № 4065-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4065-20>

- актуалізація законодавства у зв'язку з розвитком цифрових технологій (соціальних мереж, штучного інтелекту, хмарних обчислень, створення і використання цифрового контенту тощо).

На нашу думку, новою редакцією Закону України «Про захист персональних даних» порівняно з чинною редакцією пропонується істотно розширити та конкретизувати основні групи прав суб'єктів персональних даних. Ідеться, зокрема, про групи інформаційних прав на:

- обмеження обробки персональних даних, зокрема у цифрових сервісах та інформаційно-комунікаційних системах;
- забуття (право на видалення);
- перенесення даних та їх повторне використання;
- заперечення проти обробки;
- деталізацію права на доступ до своїх персональних даних.

Законодавчою ініціативою також пропонується посилення вимог до надання згоди на обробку персональних даних (згода має бути вільною, конкретною, інформованою та однозначною) до володільців, розпорядників персональних даних, включно з уточненням їх правового статусу. Законопроектом передбачається встановлення більш чітких та жорстких вимог до осіб, які здійснюють обробку персональних даних. Це включає, зокрема: встановлення обов'язку щодо впровадження належних технічних й організаційних заходів для забезпечення безпеки персональних даних; посилення вимог щодо проведення оцінки впливу на захист даних (Data Protection Impact Assessment – DPIA) у випадках високого ризику для прав і свобод фізичних осіб; конкретизацію механізму виконання обов'язку стосовно повідомлення наглядового органу та суб'єктів даних про витoki персональних даних; посилення вимог щодо прозорості обробки персональних даних (надання чіткої та зрозумілої інформації суб'єктам персональних даних).

Гарантії забезпечення прав суб'єктів персональних даних та умови правомірного обмеження їхніх прав.

Згідно з частиною другою статті 32 Конституції України не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Вказана конституційна норма спирається на стандарти Ради Європи, закладені у статті 8 Конвенції з прав людини. Отже, Конституцією України та Конвенцією з прав людини визначено вичерпний перелік підстав для обробки персональних даних без дозволу суб'єкта персональних даних та можливості обмеження їхніх прав¹¹.

Європейським Судом з прав людини (далі – ЄСПЛ) було визначено конкретні підстави, за наявності яких втручання у приватне та сімейне життя у зв'язку з обробкою персональних даних може вважатися виправданим:

¹¹ Кабанов О., Заярний О., Мироненко В. Довідник із громадянських (особистих), політичних та інших прав людини в умовах воєнного стану. Київ, 2022. 185 с. URL: <https://www.pppl.org.ua/wp-content/uploads/2022/06/Довідник.pdf>

- згідно із законом. Практика ЄСПЛ визнає втручання таким, що здійснено згідно із законом, якщо воно передбачено в положеннях національного законодавства, яке відповідає певним характеристикам. Закон повинен бути «доступним для зацікавлених осіб і передбачуваним щодо наслідків його дії»;
- за умов переслідування легітимної мети. Легітимною метою може бути суспільний інтерес, захист прав і свобод інших осіб. Суспільним інтересом, яким може бути виправдано втручання, є національна та громадська безпека, економічний добробут держави, попередження заворушень чи злочинів, захист здоров'я чи моралі;
- при необхідності в демократичному суспільстві. Стосовно цього критерія ЄСПЛ зазначив, що «поняття необхідності означає, що втручання відповідає нагальній суспільній потребі і, зокрема, є пропорційним переслідуваній легітимній меті». При оцінці того, чи є захід необхідним для реагування на нагальну суспільну потребу, ЄСПЛ розглядає його відповідність та належність відносно мети, яка переслідується. Із цією метою ЄСПЛ може взяти до уваги, чи намагається втручання вирішити питання, яке, якщо його не вирішувати, може мати негативний вплив на суспільство, чи є свідчення того, що втручання може зменшити такий негативний вплив, та які існують більш широкі соціальні погляди на питання, що розглядається.

Варто зауважити, що втручання має бути пропорційним. У практиці ЄСПЛ пропорційність розглядається у межах концепції необхідності, тобто втручання не повинно бути більшим, ніж це необхідно для досягнення легітимної мети, яка переслідується.

Важливими факторами, які мають враховуватися під час здійснення тесту пропорційності, є обсяг втручання, кількість осіб, на яких здійснюється вплив, та гарантії або застереження, що мають на меті обмеження обсягу та негативного впливу на права осіб¹².

Таким чином, нині виконуючи міжнародні зобов'язання у сфері захисту персональних даних, Україна, попри дію правового режиму воєнного стану, докладає необхідних зусиль для утвердження і забезпечення прав суб'єктів персональних даних у різних сферах суспільних відносин.

Висновки.

Імплементація міжнародних стандартів захисту прав суб'єктів персональних даних у законодавство України свідчить про прогресивну адаптацію до європейських підходів до захисту прав людини в цифровому середовищі.

Системний аналіз положень проекту Закону України «Про захист персональних даних» (реєстр. № 8153 від 25.10.2022) демонструє наявність широкого переліку прав суб'єктів персональних даних. Новим законопроектом пропонується деталізувати механізми реалізації таких прав і гармонізувати їх з європейськими стандартами.

¹² Посібник з Європейського права у сфері захисту персональних даних. К.: К.І.С., 2020. С. 34, 36, 136, 138, 141. URL: <https://rm.coe.int/data-protection-handbook-ukr-2020-block-web/1680a1f65e>

Основними напрямками подальшого виконання Україною міжнародних зобов'язань у сфері персональних даних є:

- оновлення законодавства відповідно до Регламенту (ЄС) 2016/679 Європейського Парламенту та Ради від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з обробкою персональних даних і про вільний рух таких даних, а також про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент захисту даних);
- підвищення прозорості обробки персональних даних із боку державних органів і приватного сектора;
- посилення інституційної спроможності наглядового органу, зокрема шляхом утворення Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах захисту персональних даних та доступу до публічної інформації, а також формування правової основи для її діяльності;
- впровадження механізмів контролю за трансфером даних до третіх країн;
- підвищення обізнаності громадян і посадових осіб щодо прав у сфері персональних даних.

Втручання у приватне і сімейне життя особи у зв'язку з обробкою персональних даних без згоди суб'єкта можливе лише за умов, визначених частиною другою статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та частиною другою статті 32 Конституції України.

Таке втручання повинно:

- дозволятися законом, який є доступним і передбачуваним;
- переслідувати легітимну мету, таку як національна безпека, громадська безпека, економічне благополуччя, захист здоров'я чи прав інших осіб;
- бути необхідним у демократичному суспільстві, тобто відповідати нагальній суспільній потребі, бути пропорційним, мати мінімально можливий вплив на права людини та супроводжуватись ефективними гарантіями.

Варто констатувати, що забезпечення прав суб'єктів персональних даних в Україні поступово досягає рівня європейських стандартів, однак національне законодавство в цій сфері потребує подальших нормативних й інституційних удосконалень.

*Дослідницька служба
Верховної Ради України*

** Цей документ підготовлений Дослідницькою службою Верховної Ради України як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал. Інформація та позиції, викладені у документі, не є офіційною позицією Верховної Ради України, її органів або посадових осіб. Цей документ може бути цитований, відтворений та перекладений для некомерційних цілей за умови відповідного посилання на джерело.*